

Вітаємо Наталію Вікторівну Костенко!

12 березня ми вітали Наталію Вікторівну Костенко — відомого українського соціолога, провідного вченого у царині соціології культури та масової комунікації — із ювілеєм.

Напевно, слухним буде сказати, що для багатьох друзів, колег, учнів цей день і кілька попередніх були сповнені приємними роздумами і турботами — вибором квітів і презентиків, які б були співзвучні стилю і смаку нашої улюбленої “винуватиці торжества”. Інтелект неймовірної сили, широка професійна ерудиція у поєднанні з тендітністю, витонченістю і вишуканістю у зовнішньому вигляді та поведінці, твердість суджень і вчинків — із постійним бажанням допомогти й підбадьорити тих, хто цього потребує (у науковому або в життєвому плані), доброта, дбайливість і співчутливість разом із баченням перспективи, відкритістю новому й цікавому — от лише деякі риси Наталії Вікторівни. Такі урочистості — привід пригадати, “як усе починалося”, сказати ті добрі слова, які ми іноді забуваємо говорити у повсякденній суєті, відкалібрувати для себе зайвий раз масштаб особистості людини, з якою тобі доля дала шанс працювати і спілкуватися.

Нагадаймо деякі біографічні факти, перш ніж надати слово друзям і колегам:

Н.В.Костенко працює в системі Академії наук від 1975 року — після закінчення історичного факультету Білоруського державного університету і переїзду до Києва. В архіві ми знайшли рецензію на її реферат “Методологічні та методичні проблеми використання контент-аналізу в соціологічних і соціально-психологічних дослідженнях”, поданий при вступі (!) до аспірантури Інституту філософії АН України, підписаний самим Віленом Пилиповичем Чорноволенком (на той момент завідувачем відділу конкрет-

них соціологічних досліджень). Він писав: “Наданий реферат — цілком зріла, самостійна робота, яка після невеликого доопрацювання може бути опублікована. Автор виявив неабияке знання літератури із соціології і соціальної психології та незаперечні здібності до дослідницької роботи”. Метр не помилився — вітчизняна соціологія масової комунікації опинилася в надійних руках. Далі була співпраця із Володимиром Леонідовичем Оссовським — саме під його мудрим-чуйним-дотепним керівництвом відбувалося професійне становлення. Робота у відділі соціологічних досліджень соціально-професійних орієнтацій і написання кандидатської дисертації з теми “Пропаганда цінностей професійної діяльності засобами кіно” завершилася успішним захистом останньої, а також виданням у 1986 році спільної з В.Л.Оссовським монографії “Цінності професійної діяльності (досвід соціологічного дослідження кіно)”.

Дані та їх аналіз, пошуки і знахідки, проекти і звіти, конференції і публікації — з цього складається професійне життя вченого. Із внеску кожного з талановитої плеяди соціологів, які працювали у 1970–1980-ті, склалася українська соціологія, стало можливим створення Інституту соціології НАНУ 1990 року. У відділі соціології масової інформації і громадської думки (пізніше — відділ соціології культури і масової комунікації), очолюваного А.О.Ручкою, Наталія Вікторівна працює від дня його створення. Вже 1994 року вона захищає докторську дисертацію “Цінності та символи в масовій комунікації”. Монографія з такою самою назвою стала однією із найвпливовіших парць того часу в соціології масової комунікації. Пішли нові проекти, співпраця із закордонними і вітчизняними дослідниками, маркетинговими організаціями, участь у викладацькій роботі, наукове керівництво аспірантами. Результати такої насиченої професійної діяльності відображено, зокрема, у таких працях, як “Медіа у виборах: між політикою і культурою (контент-аналіз політичної преси)” (1999), “Соціокультурні ідентичності та практики” (2002), “Досвід контент-аналізу: моделі та практики” (2003), “Новини vs Новини. Виборча кампанія у новинних телепрограмах” (2005), “Медіа. Демократія. Культура” (2008), “Якісні дослідження в соціологічних практиках” (2009), “Субкультурна варіативність українського соціуму” (2010). На поточний момент на рахунку Наталії Вікторівни понад 150 наукових публікацій. Статті в нашому часопису, відгуки на дисертації, виступи на засіданнях Ученої та Спеціалізованої рад Інституту завжди тішать її шанувальників своєю глибиною, логікою, образністю, власне — неповторністю. З 2007 року вона заступила Анатолія Олександровича Ручку на посаді завідувача відділу соціології культури та масової комунікації і тихим, спокійним голосом, але впевнено і твердо спрямовує наші дослідження до нових обріїв пізнання. А ми їй ладні підкорятися, бо впевнені: Наталія Вікторівна — справжній інтелектуал, справжній професор, справжній культурний герой.

Колеги відділу соціології культури та масової комунікації

* * *

Наталці Костенко

Звісно, це тривіально, але я все одно вражений тим, як дивно влаштована пам'ять. Цілі пласти життя зникають без жодного сліду, а якась дурниця, погляд, жарт, вірш запам'ятовуються на все життя. Наприклад, я досі пам'ятаю номер телефону поліклініки, де працювала моя мама ще тоді, коли телефони були п'ятизначними, мабуть, тому, що вигадав мнемоніку:

куб семи без одиници и
телефон милиции.

Прихід Наталки в Інститут був яскравою подією, що змінила структуру міжособистісних відносин. Колись у ті роки з'явився тест Айзенка для вимірювання IQ, я перевірів Наталку — з'ясувалося, що він був у неї десь близько 140, вищий, ніж у мене, що мене просто вразило (на мехматі, звідки я прийшов, формувалася неадекватна зарозумілість і увявлення, ніби все, крім математики, — це не наука). Запам'яталися також рядки з вірша, який я присвятив переїзду в гостинний дім Михайлівського монастиря:

И вот гостинный дом поповский
Почти что весь отдали нам —
И мы смогли принять двух дам,
Со вкусом выбранных Оссовским.

Додаю маловідоме фото Наталки тих років.

А от пригадати, що я створював, поки “повз” в Інститут на Наталчин ювілей гіркою повз Жовтневу лікарню (вдалося припаркуватися лише вниз), вже важко (і на безголов'я не можу знайти, де я це записав). Два рядки зникли, ну десь так:

Тебя я помню совершенно юной,
Когда ты увлекалась Унамуной
И под коллег восторженных овации
Считала виртуозно корреляции.

И вот теперь ползу... дрожат коленки
На юбилей Наталии Костенки.

Но главное, чтоб все мы не забыли,
Что мы внутри такие же, как были,
А если внешне что-то нам не нравится,
То в фотошопе это все исправится.

У мене до Наталки найтепліші почуття, повага і захоплення її науковими досягненнями й інтелектуальними здібностями. А її виступи на Радах із захисту та на конференціях не тільки сповнені глибоким науковим смислом (частина котрого, чесно кажучи, від мене вислизе), а й шедеврами ораторського мистецтва, бо дарують естетичну насолоду. Почуваєшся майже як у консерваторії.

Наталко, ще раз вітаю!

Вдячний окремим людям та організаціям, що надали мені цю можливість.

Володимир Паніотто

* * *

Я, взагалі-то, для себе так і не збагнув, коли саме наш перший масовий набір аспірантів і лаборантів перестав збиратися в дні народжень, а також у дні довільно обраних чи волонтаристськи призначуваних приводів. Причому, як бачиться із сьогодення, з єдиною метою — дати вихід киплячій молодістю крові. Вже й не пригадати, чи залишався тоді час для серйозних наукових занять. Дисертаційні дослідження, ці мирні й не дуже захопливі ігри, а також тексти, що їх завершували, тривали й вершилися ніби у невідомо звідки виниклому часі, або ж у такому усамітненні, де лічби часу місця немає. Тоді ж уявнилося, що в Наталчиному соціологічному даруванні, на заздрість, поєднується природна теоретична компетентність, тобто здатність знати більше, ніж можна витягти з прочитаного, із любовно-спритним емпіричним рукоділлям. Щороку вона ненав'язливо пропонує до нашого дисциплінарного столу задля вгамування голоду на добру наукову белетристику навдивовижу осмислені тексти, що перемежуються візерунками *correspondence analysis*. І немає сумнівів, що в Наталчиному майбутньому продовжують вільно складатися наукові задуми і наміри із наперед вирішеною долею — бути витончено поданими у статтях і книжках.

Сергій Макеєв

* * *

Зазвичай у березні ми говоримо про “соціологію з жіночим обличчям”. Можливо, варто про це згадувати і в інші дати.

Соціолог цікавіший за свої обставини. Можливо, так трапляється не в абсолютній більшості випадків, але в нашому “кейсі” це саме так. Усі зовнішні чинники не можуть конкурувати із самою особистістю. Хоча й зовнішні чинники досить промовисті — публікації, тенденції, смисли. Але, як зазначає один із провідних українських письменників: “Життя письменника цікавіше, ніж те, що він пише”. Життя соціолога теж буває захопливішим за найвибагливіші графіки, діаграми та ілюстрації.

Дослідження кінематографа, інших мистецьких форм, медіа, цінностей та символів масової комунікації — суттєві надбання соціології новітнього періоду, а сама особистість автора становить незаперечний інтерес для потенційних послідовників у соціологічних обставинах.

Як і всі важливі речі у житті, біографії “онтологічно близьких і гносеологічно далеких” людей часто вислизують з рук і стають часткою повсякденності. Не дати їм повністю перетворитися на повсякденність — покликання ювілеїв та урочистих подій. Сприймати людину безпосередньо, без серпанку наукових здобутків і досягнень — тут-і-зараз — те, чому навчають і якісна соціологія, і теорії дискурсу, і сучасні дослідження культури.

Завдяки Наталії Вікторівні ця така плавка повсякденність наукової праці переорюється у диво за нових непередбачуваних обставин.

Катерина Тягло

* * *

Те, що Наталія Костенко є дуже доброзичливою людиною, я відчув десь на початку 1970-х років. Тоді я цікавився концепцією цінностей Мілтона Рокіча. Літературних джерел щодо цього було замало. Але якось до рук потрапив американський часопис “Public Opinion” (1974, 38, 4) зі статтею відомого дослідника. У зв’язку з тим, що англійську я знав значно гірше, ніж німецьку, звернувся по допомогу до Наталії Вікторівни. Пам’ятаю, вона не тільки переклала цю статтю, а й начисто її переписала своїм каліграфічним почерком. На той час це була не просто пересічна допомога старшому колезі по роботі, але вияв природної чутливості натури Наталії Вікторівни, за що я їй щиро дякую й сьогодні.

Потім доля звела нас із Наталією Вікторівною разом в одному відділі Інституту соціології НАН України. Можу засвідчити всім прихильникам її таланту — вона, як і раніше, залишається чутливою і доброзичливою людиною, яка може прийти на допомогу кожного разу, якщо потрібно. Інтелегентність її відома всьому колективу інституту та за його межами. По роботі ми жодного разу не сварилися, розуміли одне одного без інтелектуальних утруднень. Наталія Вікторівна є дуже креативною людиною. Зараз, коли вона очолює відділ соціології культури і масових комунікацій Інституту, її творчий, інноваційний підхід до справи наочно втілюється у розробленні багатьох планових і відомчих тем.

Шановна Наталіє Вікторівно, міцного здоров'я Вам, бадьорості та творчого натхнення в усіх справах, а також многія, благія літа Вам на радість усім друзям і колегам!

Анатолій Ручка

* * *

Найголовніше надбання вченого — не ступені, звання і нагороди. Все це формальні відзнаки, котрі розповідають про минуле і далеко не завжди характеризують сьогодення і перспективу людини, яка займається науковою працею. Головне — авторитет і репутація найкращого фахівця у своїй царині науки, слово якого завжди залишається останнім, позаяк колеги впевнені, що це насправді “останнє слово науки”. Саме такий авторитет і така репутація у Наталії Вікторівни Костенко в усьому, що стосується соціології культури та ЗМІ. А таємниця проста — талант, ерудиція, невпинна праця і вимогливість (насамперед до самої себе, а потім уже до колег та учнів).

Із перфекціоністами далеко не завжди легко, особливо тим, хто цією якістю наділений, м'яко кажучи, не повною мірою. Скажу про себе: неодноразово був об'єктом іронічних коментарів Наталії Вікторівни лише за те, що висловлював радикальні судження там, де, на її освічену думку, мій радикалізм не спирався на достатню аргументацію. Мабуть, до молодших колег вона в таких випадках ставилася поблажливіше. І мала рацію. Хтось повинен ставити на місце зарозумілих аксакалів. Це особлива риса характеру, що вирізняє непересічних жінок — бути нетерпимими тільки щодо тих, хто наділений формальними (чи неформальними) перевагами у професійній спільноті. Вітаючи Наталію Вікторівну з ювілеєм, бажаючи успіху в усіх її творчих починаннях, не можу як редактор часопису позбутися корисливих ноток: очікую на чергові статті в часопис, адже кожна нова її стаття — це успіх і нашого академічного часопису, і всієї нашої академічної соціології!

Євген Головаха

Чинники автономії працівника за умов глобальної інформатизації: теоретичні уявлення та українські реалії

Анотація

У статті розглянуто теоретичні інтерпретації праці за умов інформатизації суспільства, що належать Е.Тоффлеру, Й.Масуді, М.Кастельсу, К.Мею та іншим дослідникам. Узагальнено передумови, зовнішні вияви та психологічні наслідки автономії працівника. На цьому концептуальному підґрунті висунуто гіпотезу про імовірні соціально-економічні, фахово-освітні, інформаційно-технологічні та особистісно-інноваційні передумови автономії працівників в Україні за умов глобальної інформатизації. Слушність цієї гіпотези значною мірою підтверджено емпіричним тестуванням її з використанням моделі множинної лінійної регресії. Встановлено, що в сучасному українському суспільстві переважає соціально-економічне зумовлення автономії працівників. Головні соціально-економічні чинники цієї автономії в Україні — приватне володіння засобами виробництва, високоліквідний фаховий капітал та особистий менеджерський хист. Порівняно меншою мірою автономію особи у трудових відносинах зумовлює використання нею ІКТ та інтенсивність підвищення кваліфікації. Вплив особистісно-інноваційного чинника виявився статистично незначимим у межах загальної вибірки.

Ключові слова: автономія працівника, інформатизація, інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ), глобалізація, Інтернет, комп'ютер

Вступ

Упродовж останніх десятиліть різні царини діяльності у світі та в Україні дедалі більше зазнають інформатизації, тобто уgruntовуються на ін-

формаційно-комунікаційних технологіях (ІКТ). Комп'ютеризуються і набувають доступу до електронних комунікаційних мереж державні установи, організації та підприємства, приватно-корпоративний сектор економіки та населення.

Дані соціологічного моніторингу Інституту соціології НАН України¹ показують залученість українських громадян у практики використання ІКТ — побутовий ужиток, вміле користування і використання у роботі комп'ютерів, користування Інтернетом вдома, на роботі, в Інтернет-кафе, комп'ютерному клубі тощо, використання Інтернету з інформативною, навчальною, комунікативною і трудовою цілями (табл. 1).

Таблиця 1

**Розподіли первинних показників залученості
у практики використання ІКТ за загальною вибіркою, %**

Первинні показники залученості у практики використання ІКТ	
Чи плануєте Ви найближчим часом придбати для себе (для Вашої сім'ї) комп'ютер?	
Так, планую	10,5
Ні (вже маю)	34,2
Ні (немає потреби)	30,2
Ні (не маю можливостей)	20,5
Важко сказати	4,5
Чи вмієте Ви користуватися комп'ютером?	
Не вмію і ніколи не користуюсь	54,7
Вмію працювати на комп'ютері, іноді користуюсь	29,4
Вмію і постійно використовую в роботі	15,2
Чи користуєтесь Ви Інтернетом? (Відзначте всі відповіді, що підходять)	
Не маю потреби і ніколи не користуюсь	59,8
Маю потребу, але не маю можливості	9,8
Користуюся вдома	21,4
Користуюся на роботі	9,6
Користуюся в Інтернет-кафе, комп'ютерному клубі тощо	4,7

¹ У статті оприлюднюються результати вторинного аналізу масиву емпіричних соціологічних даних, отриманих у межах реалізації Інститутом соціології НАН України проекту “Українське суспільство: моніторинг соціальних змін” (керівник проекту — В.Ворона, автори програми проекту — Є.Головаха і Н.Паніна). Зокрема, проаналізовано окремі дані загальнонаціонального опитування, проведеного у березні–квітні 2010 року (N = 1800). Вибірка триступенева, стратифікована, випадкова, із квотним скринінгом на останньому щаблі, пропорційно репрезентує доросле (віком понад 18 років) населення 24 областей України, АР Крим та м. Києва (автори вибірки — Н.Паніна і М.Чурилов). Опитування проводилися за методом самозаповнення анкет. Статистичний аналіз даних здійснено з використанням можливостей програмних пакетів OCA для Windows (автор — А.Горбачик) та SPSS v. 17.0.